

ПОРУШЕННЯ ФОНЕМАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ

В статті представлено результати теоретичного та практичного дослідження проблеми особливостей розвитку фонематичних процесів у дітей в нормі та при наявності у них порушень мовлення.

Ключові слова: фонематичний слух, фонематичне сприймання, фонематичне уявлення, фонематичний аналіз, фонематичний синтез.

В статті подані результати теоретичного і практичного дослідження проблеми особливостей розвитку фонематичних процесів у дітей в нормі і при наявності у них порушень мовлення.

Ключевые слова: фонематический слух, фонематическое восприятие, фонематические представления, фонематический анализ, фонематический синтез.

Дослідження в галузі дефектології (Р.М. Боскис, Е.М. Гопиченко, Б.М. Гріншпун, Е.А. Данілавичюте, Г.А. Каше, В.К. Орфинская, Л.Г. Парамонова, М.А. Савченко, Є.Ф. Соботович, В.В. Тищенко та інших) показують, що порушення фонематичного слуху може спостерігатися у дітей з порушеннями мовлення різного генезу та різного рівня складності. Зокрема, у категорії дітей, які були предметом нашого дослідження, з дислалією, ринолалією та дизартрією вони найчастіше проявляються у стертому вигляді і обумовлюють не лише виникнення порушень вимови фонем, але й труднощі розвитку фонематичного контролю та фонематичного аналізу і синтезу.

Метою цього етапу нашого дослідження було виявлення основних закономірностей розвитку фонематичних процесів у дітей і на цій підставі формування діагностичного інструментарію який дозволив би визначити наявність порушень цих психічних процесів при дислалії, ринолалії та дизартрії. А, також, вивчення системності їхнього прояву у дітей.

У нашому дослідженні ми також виходили з припущення, що чіткість і точність сприймання фонем та уявлення про неї в ізолюваному звучанні та у слові досягається завдяки формуванню цього образу у сукупності його акустичних, артикуляційно-кінестетичних та артикуляційно-кінетичних характеристик. Оскільки фонема – це цілісна

гармонійна одиниця мовлення, то і порушення фонематичних процесів потрібно розглядати цілісно з урахуванням усієї системи зв'язків необхідних для її достатньо глибокого усвідомлення дітьми.

Аналіз науково теоретичних джерел (Є.Н. Вінарської, Е.А. Данілавічюте, М.А. Савченко, Є.Ф. Соботович, В.В. Тищенко та інших) виявив, що у дітей фонематичні процеси формуються послідовно від простішого до складнішого: фонематичне сприймання, фонематичне уявлення, фонематичний аналіз та синтез. У розвитку кожного фонематичного процесу можна виділити три етапи: початковий, основний і заключний. Тривалість розвитку кожного з них різна і залежить від його складності. Для розвитку кожного наступного фонематичного процесу потрібна не стільки повна сформованість попереднього, скільки достатня, а тому окремі етапи розвитку різних за складністю фонематичних процесів можуть накладатися один на інший.

Ми також вважаємо, що у дітей процес розвитку фонематичних процесів стимулює функція фонематичної уваги, яка сама ієрархічно і багатоаспектно розвивається паралельно з ними і поступово починає забезпечувати не лише активність засвоєння інформації про фонем, але й функцію контролю за їхньою вимовою. А саме, в межах окремих аналізаторних систем: кінестетичної, слухової, зорової напручуються двосторонні зв'язки, у зв'язку з чим, з одного боку, розвивається увага до окремих відчуттів при сприйманні себе, а з іншого боку, увага до окремих зовнішніх проявів (акустичного, артикуляційно-кінестетичного та оптично-артикуляційного) в оточуючих людях. На наступному етапі формується увага до окремих фонем, як узагальнених акустичних та артикуляційних формальних, а потім смислорозрізнявальних образів. Вищим показником розвитку уваги є формування у дітей здатності контролювати вимову фонем ізольовано і у словах. Таким чином сформований механізм функціонування уваги у наступному забезпечує удосконалення у дітей як словника так і граматичної системи мовлення.

З точки зору психолінгвістики досліджено комплекс мовних операцій та дій, які розвиваються у дитини в процесі її життєдіяльності, а у наступному забезпечують безперервне засвоєння нею комплексів фонем (морфем, слів, словосполучень). До них нами було віднесено операцію вибору, дію диференціації, операцію втримування та операцію встановлення фонем у чітко виражених послідовностях. Було виявлено, що ці операції та дії еволюціонують формуючи єдиний механізм, що, на першому етапі (до 4-ох років) свого розвитку, забезпечує спочатку засвоєння окремих фонем; потім звукокомплексів (морфем), що стоять у акцентованій позиції; у наступному звукокомплексів (слів), що включають фонем, які стоять і в акцентованій позиції і в неакцентованій позиції. На другому ж етапі (після 4-ох років) формується механізм усвідомленого виділення фонем та звукокомплексів (морфем), що сприяє удосконаленню

у дітей в першу чергу морфологічної та граматичної складових мовлення, а потім механізм виділення і послідовного встановлення окремих фонем у чітко виражених послідовностях, що готує дітей до оволодіння ними грамотою.

Вивчення механізмів розвитку фонематичних процесів виявило участь у цьому процесі окремих операцій інтелектуальної діяльності. Як відомо така розумова операція як аналіз лежить в основі усіх наступних складніших. Вона починає розвиватися у дитини з перших днів і забезпечує спочатку вибіркове ставлення до мовленнєвої інформації готової для сприймання нею, а потім усвідомлений вибір елементів інформації (у данному випадку фонем та звукокомплексів) необхідних для утворення нових узагальнюючих зв'язків, послідовних ланцюжків тощо. Операції співставлення, завдяки участі якої у дітей формується міжаналізаторний зв'язок, який забезпечує уявлення дитини про фонему як узагальнений акустико-кінестетичний образ, а також морфему та слово як звукокомплекс, що несе смислове навантаження. Операції порівняння, завдяки участі якої формується динамічний механізм словотворення та граматичної словозміни, а також розвивається диференційоване та узагальнююче значення слова. Операції синтезу, на підставі участі якої усвідомлюються та формуються нові зв'язки між фонемами у звукосполученнях та словах.

В результаті аналізу наукових джерел (Л.В. Нейман, О.І. Свиридов, Є.Д. Хомская, Л.С. Цветкова та інших) було визначено, що причини виникнення порушень фонематичних процесів у дітей різні. Їх розглядають з точки зору анатомії і фізіології, нейропсихології, психолінгвістики та інших наук. Таким чином було виявлено, що порушення фонематичних процесів переважно виникають при ураженні домінантної півкулі кори головного мозку. При ураженні скроневої долі у дітей спостерігається первинне порушення фонематичного сприймання та диференціацій. При ураженні тім'яної долі кори головного мозку виникає вторинне порушення фонематичного сприймання, що є наслідком неточного уявлення артикуляційного образу фонем. При ураженні лобної долі кори головного мозку найбільш виражені труднощі виникають при формуванні фонематичного аналізу: усвідомленні місця, послідовності звуків у слові (див табл. 1).

Таблиця 1

Залежності між місцем локалізації ураження кори головного мозку та характерною симптоматикою виявленою при обстеженні фонематичних процесів

Місце локалізації ураження в корі головного мозку	Характерні симптоми, що вказують на певне місце локалізації порушення
---	---

Скронева доля правої і лівої півкулі	- неправильне відтворення ритмічно організованих пачок звуків після сприймання їхнього зразка на слух при правильному відтворенні ритмічно організованих пачок звуків за інструкцією
Скронева доля лівої півкулі	- сплутування опозиційних звуків (с-з, п-б, г-х тощо)
Тім'яна доля правої і лівої півкулі	- сплутування диз'юнктивних звуків (с-ш, х-ф, м-б тощо)
Лобна доля правої півкулі	- пропуски звуків в процесі звукового аналізу слів
Лобна доля лівої півкулі	- неправильне відтворення ритмічно організованих пачок звуків за інструкцією при правильному відтворенні ритмічно організованих пачок звуків після сприймання їхнього зразка на слух - в процесі звукового аналізу слова називання звуків у неправильній послідовності, повторне називання окремих звуків та складів

Отже, як показує аналіз матеріалів представлених у таблиці порушення фонематичних процесів у дітей можуть виникати при ураженні різних долей кори головного мозку: лобної, скроневої та тім'яної як правої так і лівої півкуль. Місце локалізації ураження в корі головного мозку можна визначити за результатами аналізу та систематизації симптоматики виявленої при дослідженні.

Аналіз наукових джерел в галузі психології, логопедії та нейропсихології (Ж.М. Глозман, Б.М. Гріншпун, Е.А. Данілавічуте, А.Ю. Потаніна, А.Є. Соболева, В.В. Тищенко, А.А. Фомічова, Г.В. Чіркїна та інші) виявив, що для дослідження фонематичних процесів у дітей різні науки пропонують використовувати однакові тести хоча інтерпретація їхнього виконання різна. Зокрема, для дослідження фонематичного сприймання пропонують використовувати ряд тестів: на впізнавання і розрізнення подібних за звучанням слів чи фраз, які включають акустично подібні слова; на виділення та розрізнення окремих звуків у звуковому ряду; запам'ятовування і відтворення рядів складів, що включають від 2 до 4 елементів тощо. Для дослідження фонематичного уявлення пропонують тести на запам'ятовування і повторення серії складів чи слів подібних за звучанням. Для дослідження слухового (фонематичного) контролю тести на повторення слів-паронімів чи фраз, які включають подібні за звучанням слова. Для дослідження фонематичного аналізу пропонують тести на виявлення вміння виділяти окремі фонемати з ряду звуків мовлення, стійкі смислорозрізнявальні фонемати зі звукового образу

слова при слуховому їх сприйманні, а також на визначення послідовності розташування звуків у словах. Таким чином, помітно, що є ряд однакових тестів для дослідження різних фонематичних процесів у дітей, а тому нами було зосереджено увагу не на всіх, а лише на окремих, тих, які на нашу думку були достатньо інформативними для діагностики відхилень у розвитку фонематичних процесів у дітей. Для дослідження важливим є не тільки зміст самих тестів, але й знання особливостей їхнього виконання дітьми з різними порушеннями засвоєння фонем та звукокомплексів (мовою медицини, це знання симптомів, що вказують на захворювання). Саме вони вказують не лише на наявність самого порушення, але й на його характер.

Для дослідження фонематичних процесів у дітей ми пропонуємо використати тести для вивчення особливостей сформованості: слухомоторних координацій; фонематичного уявлення, контролю та аналізу.

Для дослідження слухомоторних координацій нами була вибрана методика "Відстукування ритмів", апробована різними науковцями: О.Р. Лурією при дослідженні дорослих з афазією, Ж.М. Глозман, А.Ю. Потаніною, А.Є. Соболевою при дослідженні дітей дошкільного віку, Є.Г. Симерницькою, Л.С. Цветковою при дослідженні дітей з труднощами у навчанні молодшого шкільного віку та іншими. Нами було використано першу частину методики, яка передбачала сприймання дитиною ритмічних пачок звуків на слух і відтворення їх. Передбачалося, що у процесі виконання цієї частини тесту найбільшу участь приймає слухове сприймання. Як відомо у процесі сприймання та аналізу відповідних ритмів однаковою участь приймає скронева доля як правої так і лівої півкуль кори головного мозку. Отже, ми припустили, що за результатами виконання тесту ми можемо передбачити труднощі: виділення з суцільного потоку окремих фонем або їхніх нечітких акустичних ознак якими вони різняться між собою; втримування ритмічного малюнку слова та визначення послідовності ритмічних частин у слові. Визначено (Ж.М. Глозман, А.Ю. Потаніною, А.Є. Соболевою), що в нормі усі запропоновані у тесті ритмічні пачки звуків відтворюють діти старшого дошкільного віку в 5-6 років.

Для дослідження фонематичного уявлення нами було використано традиційний тест "Повторення груп складів", який був багаторазово апробований як науковцями (М.А.Савченко, В.В.Тищенко та іншими) так і логопедами-практиками (Г.Й. Бліновою, А.Я. Малярчук та іншими) при дослідженні старших дошкільнят та молодших школярів з порушеннями мовлення. Передбачалося, що для точного відтворення складів у дитини має бути достатньо сформованим цілісність уявлення про фонему як узагальнений акустичний звукотип (що забезпечується достатнім розвитком фонематичного сприймання та диференціацій) та артикулему (що забезпечується достатньою сформованістю

кінестетичного сприймання). Даючи дітям зразок, серію складів ми ставимо їх в умови, коли потрібно засвоїти новий звукокомплекс (за аналогією ця ситуація повторюється тоді, коли дитині потрібно засвоїти попередньо незнайоме їй слово). Вимова кожного звукокомплексу передбачає достатній рівень сформованості кінетичного праксису, який забезпечуватиме переключення дитини з однієї артикуляції на іншу. Таким чином, за результатами роботи за змістом тесту ми можемо передбачити труднощі сприймання та контролю за вимовою фонем на етапі оволодіння дитиною новою вербальною інформацією. Визначено, що в нормі кожну серію складів діти точно відтворюють у віці 4- ьох років за умови, що усі звуки запропоновані для називання вони вміють вимовляти правильно.

Для дослідження фонематичного контролю нами було використано тест "Визнач чи правильно звучать усі слова у фразі", який теж був апробованим як науковцями (В.В. Тищенко та іншими) так і логопедами-практиками (Г.Й. Бліною, А.Я. Малярчук та іншими) при обстеженні дітей з порушеннями мовлення дошкільного та молодшого шкільного віку. Передбачалося, що для точного відтворення слів у фразі у дітей повинно, в першу чергу, бути достатньо сформоване уявлення про фонемний склад слова, вміння втримати фразу в цілому та усвідомити її смисл. Отже, робота, яку буде виконувати дитина в процесі виконання тесту базується на пригадуванні слів, уже попередньо засвоєних нею. Таким, чином, за результатами виконання завдань тесту ми можемо передбачити труднощі контролю за вимовою звуків навіть тоді, коли їх ізольована вимова буде сформована та автоматизована. Виявлено, що уже в чотирирічному віці в нормі діти виконують це завдання без помилок.

Для дослідження операцій фонематичного аналізу та синтезу нами було використано тест "Визнач послідовність звуків у слові". Завдання запропоновані у тесті були багаторазово апробовані такими науковцями як Є.А. Данілавичуте, В.В. Тищенко та іншими. Передбачалося, що ці операції складні і базуються на більш простих фонематичних процесах таких як, фонематичне сприймання диференціації та уявлення. А отже в процесі виконання тесту будуть виникати не тільки помилки, які вказують на порушення у дітей фонематичного аналізу та синтезу, але й ті які вказують на недорозвиток у дитини цілісного уявлення про фонему. Виявлено, що у відповідності до програми дошкільного закладу "Я у світі" операції аналізу та синтезу формують у старших дошкільнят у віці 5-6 років при підготовці їх до школи. Нами було виявлено, що в нормі, в середньому діти, які відвідують дитячий садок, оволодівають цими операціями до початку березня і здійснюють звуковий аналіз та синтез слова в межах шести звуків.

Результати виконання дітьми тестів на дослідження у них фонематичних процесів ми рекомендуємо вносити у спеціально розроблені нами карточки, у яких зафіксовано основні типи помилок які можуть допустити діти в процесі роботи над виконанням завдань. Такий підхід дозволив нам за короткий час обстеження (середня тривалість обстеження за сформованою нами методикою 15 хвилин) отримати інформацію про системні труднощі, які спостерігаються у дітей з дислалією, ринолалією та дизартрією в процесі засвоєння фонетичної системи мовлення і здійснити їхній якісний аналіз.

В експерименті взяли участь 108 дітей з нормальним психічним і фізичним розвитком та 387 дітей з дислалією, ринолалією і дизартрією з фонетичним, фонетико-фонематичним та загальним недорозвитком мовлення III і IV рівнів вираженості.

Аналіз якості виконання тестів виявив у дітей з порушення мовлення диференційовані типи помилок.

Аналіз якості виконання тесту "Відстукування ритмів"

Експериментальне дослідження слухо-моторних координацій в умовах дитячого садка та молодшої школи показало, що значна частина дітей уже у віці 5, 6 років і старших з нормальним психічним та фізичним розвитком, а навіть при наявності порушень мовлення виконують завдання усіх рівнів складності без помилок після першої демонстрації зразка. Вихователі, музкерівники та вчителі відзначають у цих дітей наявність музичних здібностей, хороше відчуття ритму.

Результати аналізу проведеного нами дослідження також виявили, що у дітей з дислалією, ринолалією і дизартрією порушення слухо-моторних координацій може спостерігатися при наявності у них лише фонетичного недорозвитку мовлення (ФНМ), а також при фонетико-фонематичному (ФФНМ) та загальному недорозвитку мовлення (ЗНМ) III та IV рівня складності.

Нами було виявлено, що прості пачки по два та три удари усі дошкільнята з дислалією, ринолалією та дизартрією відтворюють без помилок при наявності у них ФНМ, ФФНМ, ЗНМ III та IV рівня. Труднощі у частини цих дітей виникають, в основному при повторенні за зразком складніших ритмічних звуків розмежованих паузами та акцентованих ритмів. Найхарактерніші помилки, що виникали у них це відтворення зайвих ударів, або недостатньої кількості ударів та відсутність акцентованих ритмів у пачках звуків.

Аналіз якості виконання тесту "Повторення груп складів"

Нами було виявлено, що діти з нормальним мовленнєвим розвитком уже у віці 4 роки правильно повторюють усі запропоновані у тесті серії складів.

В окремих старших дошкільнят з ФНМ нами було виявлено помилки у вигляді сплутування опозиційних звуків (звуків, що різняться глухістю

і дзвінкстю) при повторенні складів типу па-ба-па; та-та да тощо. Усі інші серії складів вони відтворювали правильно.

У частини дошкільнят та молодших школярів з ФФНМ та ЗНМ III та IV рівнів складності було виявлено паралельно з помилками у вигляді сплутування опозиційних фонем, могли спостерігатися помилки у вигляді сплутування фонем, що різняться твердістю і м'якістю та тих, які різняться способом утворення.

У іншій групі дошкільнят та молодших школярів з ФФНМ та ЗНМ III і IV рівнів складності було виявлено іншого типу помилки під час виконання завдань цього тесту: вони сплутували в першу чергу ті звуки у складах, які різнилися місцем утворення (с-ш, т-к та інші). Було виявлено, що в усному мовленні у цих дітей теж спостерігалися або стійкі заміни диз'юнктних фонем, або їх сплутування. При наявності у них гнусавого відтінку в мовленні спостерігалася сплутування носових та ротових звуків між собою, а також в окремих дітей було виявлено паралельно сплутування фонем, що різнилися твердістю і м'якістю.

Аналіз якості виконання тесту "Визнач чи правильно звучать усі слова у фразі"

Результати аналізу матеріалів нашого дослідження показали, що у дітей спостерігаються труднощі контролю за якістю вимови звуків в мовленні тоді коли слово ними засвоєне лише за умови наявності у них складнішого порушення, а саме загального недорозвитку мовлення III і IV рівнів складності.

Найчастіше у дітей спостерігалися труднощі в процесі контролю правильної вимови фонем у власному мовленні. А саме, діти чули, що хтось вимовляє слова неправильно, а тоді, коли промовляли їх теж неправильно казали, що говорять без помилок. Проте у ряду дітей нами було виявлено і вираженіше порушення, коли вони не могли правильно проконтролювати правильність вимови слів і у оточуючих людей і у власному мовленні теж.

Аналіз якості виконання тесту "Визнач послідовність звуків у слові"

Дослідження проведене нами в умовах дошкільного закладу показало, що в нормі діти навчаються здійснювати звуковий аналіз та синтез слів обсягом 6-7 звуків усно втримуючи його у пам'яті та викладаючи з букв в середньому до початку березня.

Нами також було виявлено, що у старших дошкільнят з ФНМ та у частини дошкільнят з ФФНМ звуковий аналіз та синтез слів формується у той самий термін, що і у їхніх однолітків з нормальним фізичним та психічним розвитком. Проте у них можуть спостерігатися труднощі втримування слів в умі в процесі їх аналізу та синтезу і, як наслідок, помилки у вигляді пропусків чи додавання зайвих звуків в кінці слова та перестановок звуків місцями. Їм легше здійснювати аналіз та синтез слів

з використанням букв ніж усно. В процесі роботи з опорою на буквенне зображення дошкільники візуально можуть контролювати правильність виконання завдання і тому уникають помилок. В молодшій школі, в середньому до кінця першого класу у дітей цієї групи навичка фонематичного аналізу та синтезу слів автоматизується достатньо і вони уже втримують і членують їх в умі.

Нами також було виявлено, що у старших дошкільнят (6-ти літнього віку) та молодших школярів з дислалією, ринолалією та дизартрією при наявності у них ФНМ, ФФНМ та ЗНМ III і IV рівнів складності можуть спостерігатися різного типу помилки в процесі виконання завдань цього тесту.

Помилки, які свідчать про недорозвиток у дітей фонематичного уявлення:

- в процесі звукового аналізу слів заміни одних фонем іншими опозиційними (глухих дзвінками і навпаки);
- заміни одних фонем іншими диз'юнктними (передньоязикових задньоязиковими, верхньоязикових нижньоязиковими, передньоязикових середньоязиковими, носових ротовими тощо)

Помилки, які свідчать про труднощі контролю за процесом аналізу фонем у слові:

- зміна послідовності звуків у слові;
- пропуски окремих звуків в слові в процесі аналізу (такі пропуски не об'єднані певною закономірністю);
- називання зайвих звуків у слові;
- декілька разове повторення одного і того самого звука, або комплексу звуків.

Помилки, які свідчать про труднощі аналізу слова:

- невміння виділити звук зі слова;
- замість окремого звука виділення цілого складу;
- невміння визначити місце звука в слові.

Помилки, які свідчать про труднощі синтезу слова:

- пропуски другого приголосного звука при збігах приголосних;
- пропуски приголосних звуків в середині та в кінці слова;
- пропуски голосного звука який стоїть після приголосного.

Результати аналізу проведеного нами дослідження виявили дві групи дітей у яких структура порушень фонематичних процесів була різною. В процесі виконання завдання на дослідження слухо-моторних координацій, фонематичного уявлення, фонематичного контролю, фонематичного аналізу та синтезу у них було виявлено як спільні так і відмінні типи помилок.

Таким чином, результати проведеного нами дослідження показали, що порушення фонематичних процесів у дітей з дислалією, ринолалією та дизартрією носить складний і системний характер. За результатами

підсумкового аналізу нами було виділено дві групи дітей у яких порушення фонематичних процесів мали чітко виражені закономірності недорозвитку.

До першої групи (47%) нами були віднесені діти у яких порушення фонематичних процесів носило акустико-кінетичний характер. У цієї групи дітей нами було виявлено труднощі при повторенні за зразком складніших ритмічних звуків розмежованих паузами та акцентованих ритмів. Найхарактерніші помилки, що виникали у них - це відтворення зайвих ударів, або недостатньої кількості ударів та відсутність акцентованих ритмів у пачках звуків. Паралельно при обстеженні фонематичного уявлення у них виявлено помилки у вигляді сплутування дзвінких та глухих фонем, інколи тих фонем, що різняться твердістю і м'якістю та тих, які різняться способом утворення. При обстеженні фонематичного аналізу та синтезу у цих дітей було виявлено помилки які вказували на наявність у них труднощів контролю, зокрема: зміни послідовності звуків у слові; пропуски окремих звуків в слові в процесі аналізу (такі пропуски не об'єднані певною закономірністю); називання зайвих звуків у слові; декілька разове повторення одного і того самого звука, або комплексу звуків. В окремих із них спостерігалися помилки, які свідчать про труднощі синтезу слова. В основному це були пропуски голосного звука який стоїть після приголосного.

До другої групи (38%) нами були віднесені діти у яких порушення фонематичних процесів носило артикуляційно-кінестетичний характер. У цієї частини школярів, як показав аналіз дослідження, слухове сприймання сформоване в нормі. Проте найбільші труднощі у них спостерігалися в процесі виконання завдань для вивчення уявлення про фонему: вони сплутували в першу чергу ті звуки у складах, які різнилися місцем утворення (с-ш, т-к та інші). Було виявлено, що в усному мовленні у цих дітей теж спостерігалися або стійкі заміни диз'юнктних фонем, або їх сплутування. При наявності у них гнусавого відтінку в мовленні спостерігалось сплутування носових та ротових звуків між собою, а також в окремих дітей було виявлено паралельно сплутування фонем, що різнилися твердістю і м'якістю. У частини дітей цієї групи у яких рівень недорозвитку мовлення був глибшим, було виявлено труднощі функціонування операції контролю правильної вимови фонем у власному мовленні. У ряду дітей нами було виявлено і вираженіше порушення, коли вони не могли правильно проконтролювати правильність вимови слів і в оточуючих людей і у власному мовленні теж. Було також виявлено, що у цих дітей спостерігаються помилки, які свідчать про труднощі аналізу слова: невміння виділити звук зі слова; замість окремого звука виділення цілого складу; невміння визначити місце звука в слові. Ці навички у дітей формуються довше ніж у їхніх однолітків. А також помилки, які свідчать про труднощі синтезу слова:

пропуски другого приголосного звука при збігах приголосних; пропуски приголосних звуків в середині та в кінці слова.

До третьої групи (15%) нами були віднесені діти з порушеннями фонематичних процесів змішаного типу. У них при обстеженні виявлялися усі охарактеризовані вище типи помилок.

Список використаних джерел

1. Винарская Е.Н. Раннее речевое развитие ребёнка и проблемы дефектологии: Периодика раннего развития: Эмоциональные предпосылки освоения языка. – М.: Просвещение, 1987. – 160 с.
2. Диагностика нарушений речи у детей и организация логопедической работы в условиях дошкольного образовательного учреждения: Сборник методических рекомендаций. – Минск: Харвест, 2009. – 240 с.
3. Методы обследования речи у детей: Пособие по диагностике речевых нарушений / под ред. Г.В. Чиркиной. – 4-е изд. доп. – М.: АРКТИ, 2005. – 240 с.
4. Нейропсихология: Учебник для вузов. 3-е изд. / под ред. Е.Д. Хомская. – СПб.: Питер, 2003. – 496 с.
5. Савченко А.М. Методика виправлення вад вимови фонем. – 3-є видання, доповнене. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. – 160 с.
6. Соботович Є.Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку / Теорія і практика сучасної логопедії // Збірник наукових праць. Вип. 1 – К.: Актуальна освіта, 2004. – С. 7-35.
7. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення // Теорія і практика сучасної логопедії // Збірник наукових праць: Вип. 4. / за ред.. В.В. Тищенка. – К.: Актуальна освіта, 2007. – С. 3-18.

The Results of the theoretical and practical investigation of the problem of the specialties of the phonemational processes development in the normal children's and children's with the speech violation are represented in the article.

Keywords: phonemational hearing, phonemational , phonemational imaginations, phonemational analysis, phonemational synthesis.

Отримано 06.12.2010 р.